

ZİHİNSEL YETERSİZLİK

Zihinsel Yetersizlik Nedir?

Zihinsel yetersizlik, en temel anlamda günlük yaşam işlevlerinde görülen temel sınırlılıklar şeklinde kendini göstermektedir. Bu sınırlılıklar, zihinsel gelişimde gecikmeler; çevreye uygun olmayan tepkilerde bulunma; bilişsel, dil, motor, sosyal-duygusal ve akademik gelişim alanlarında içinde bulunduğu yaş aralığının gerektirdiği şekilde davranma; akıl yürütmeye, soyut kavramları anlamada ve zihinsel işlemleri yapmada zorlanma şeklinde görülebilir.

Zihinsel yetersizliğin ne olduğu ve nasıl tanımlanması gerektiği konusunda Amerikan Zihinsel ve Gelişimsel Yetersizlikler Birliği'nin (AAIDD-American Association on Intellectual and Developmental Disabilities) önemli katkıları vardır. Zihinsel yetersizliğe ilişkin günümüzde en sık kullanılan ve en güncel tanım AAIDD tarafından yapılmış olan tanımdır. AAIDD'nin 2010 yılında yapmış olduğu tanıma göre zihinsel yetersizlik, **"zihinsel işlevlerde ve uyumsal davranışlarda gözlenen önemli düzeyde sınırlılıkların karakterize ettiği; bilişsel, sosyal ve pratik uyumsal becerilerde kendini gösteren bir yetersizlik türüdür. Bu yetersizlik 18 yaşından önce ortaya çıkmaktadır"**.

Bu tanım doğrultusunda zihinsel yetersizliği olan çocuk Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde (2012) **"Zihinsel işlevler bakımından ortalamanın iki standart sapma altında farklılık gösteren, buna bağlı olarak kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde eksiklikleri ya da sınırlılıkları olan, bu özellikleri 18 yaşından önceki gelişim döneminde ortaya çıkan ve özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan bireyi ifade eder."** şeklinde tanımlanmıştır.

Yapılan tanımlar dikkate alındığında, üç temel nokta üzerinde durulduğu görülmektedir. Bunlar; (a) zihinsel işlevler, (b) uyumsal davranışlar ve (c) destek sistemleridir.

Zihinsel İşlevler: Zihinsel yetersizliği olan çocukların, zihinsel işlevlerde önemli derecede sınırlılıklar gösterdikleri görülmektedir. Zihinsel işlevlerde sınırlılık standartlaştırılmış, yani uygulama ve puanlama işlemleri belli kurallara bağlanmış, bireyin dil ve kültürel geçmişine uygun zekâ testlerinden gösterdiği başarının (-2) standart sapmanın altında olması durumudur. Diğer bir deyişle, eğer standart bir zekâ testi kullanacak olursak, ortalama zekâ bölümü puanı 100 kabul edildiğinde, zekâ bölümü (ZB) puanı 70 ve altında olan yani (-2) standart sapma altında olan bireylerin zihinsel işlevlerde normalin altında bir performans gösterdikleri kabul edilmektedir.

Uyumsal Davranışlar: Uyumsal davranışlar, çocukların bağımsız olabilmeleri, kendi yaş grubundan ve içinde bulunduğu sosyal gruptan beklenen davranışları gösterebilmeleri için öğrendikleri ya da öğrenmeleri gereken kavramsal, sosyal ve pratik becerilerin bütünüdür. Uyumsal davranışlar çocukların yaşamlarında kullandıkları davranışlardır. Aşağıda uyumsal davranışlara örnekler verilmiştir:

Sosyal

- * Kişiler arası ilişkiler
- * Sorumluluk
- * Kurallara uyma
- * Yasalara uyma
- * Benlik saygısı

Kavramsal

- * Dil becerileri
- * Okuma-yazma becerileri
- * Para kavramları
- * Öz-yönetim

Pratik

- * Günlük yaşam becerileri
- * Mesleki beceriler
- * Güvenlik
- * Ulaşım
- * Para yönetimi

Destek Sistemleri: Destek hizmetleri bireyin ihtiyacına göre ve zaman göre değişebilmektedir. Bazı bireyler diğer bireylere göre daha çok desteğe ihtiyaç duyarlarken, bazı dönemlerde diğer zamanlara göre daha çok desteğe ihtiyaç duyulabilir. Bu bağlamda, orta ve ağır düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip olan çocuklar tüm alanlarda desteğe ihtiyaç duyarlarken, hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olanlar ise sadece tek bir alanda destek ihtiyacı duyabilirler. Her çocuğun ihtiyaç duyduğu destek içinde bulunulan zamana ve duyulan ihtiyaca göre farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle zihinsel yetersizliği olan çocuklara sunulacak desteğin bireysel farklılıklar dikkate alınarak, ihtiyaç duyulan zaman ve duruma göre uygun şekilde planlanarak sunulması büyük bir önem taşımaktadır.

Zihinsel yetersizliği olan çocuklara “**doğal destek, rastlantısal destek, genel destek ve özel destek**” olmak üzere dört alanda destekte bulunulabilir. Aşağıdaki şekilde destek sistemleri örneklerle açıklanmıştır.

Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Özellikleri

Zihinsel yetersizliği olan çocukların özel eğitim hizmetlerinden yararlanabilmelerinde tanılama ve sınıflama süreci çok önemlidir. Bazı çocuklar akademik, sosyal ve özbakım becerilerinde yaşıtlarından fark edilebilir şekilde gerilik gösterirler. Bu gruba giren çocuklar zihinsel yetersizliği olan çocukların küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Yaşamlarının ilk yıllarında kolaylıkla fark edilemeyen, tanılanmaları sürecinde öğretmenlerin, özellikle okul öncesi öğretmenlerinin önemli bir rol oynadığı hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan çocuklar ise zihinsel yetersizliği olan çocukların büyük bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Bu açıdan, öğretmenlerin zihinsel yetersizliğin nasıl tanımlandığını ve bu çocukların genel özelliklerinin neler olduğunu bilmeleri büyük bir önem taşımaktadır.

Genel eğitim sınıflarında kaynaştırma uygulamalarının başarısı, öğretmenlerin öğretimde yapacakları uyarlamalarla doğrudan ilişkilidir. Öğretimde yapılacak etkili uyarlamalar öğrencilerin akademik başarısını yükseltmede oldukça önemlidir.

Bilişsel Özellikler

- > Zihinsel yetersizliği olan çocuklar hem uzun hem de kısa süreli bellekte bilgileri toplama ve bu bilgilerikullanmada sorunlar yaşarlar.
- > Bilgileri kısa ve uzun süreli belleğe depolama stratejilerini kullanmada güçlük yaşamaktadırlar.
- > Bellekte var olan öğrenilmiş bir bilgiyi farklı ortamlara, zamana, kişilere ve alanlara aktarmada ya da genellemede zorluk yaşamaktadırlar.
- > Dikkat süreleri kısadır. Ayırt etme güçlükleri ve sadece belirli bir uyarana dikkatlerini toplama sorunları vardır.
- > Çeşitli uyaranlar içerisinde kendileri için gerekli olan bilgiyi alma ve kullanmada zorluklar yaşamaktadırlar.
- > Bir problemin nasıl çözüleceğini planlama, çözümleri kontrol etme, uygulama ve sonuçlarını değerlendirme becerilerinde zorluk yaşarlar.
- > Akademik kavramları geç ve güç öğrenirler. Akademik becerilerin her alanında yetersizlik gösterirler.
- > Soyut terim, tanım ve kavramları çok geç ve güç anlar ve kavrarlar.
- > Zaman kavramları çok geç ve güç gelişir.
- > Geçmişteki başarısızlıkları ve kaygıları onların bir amaca ulaşmak için daha az çaba göstermelerine ve motivasyonlarının düşük olmasına neden olabilmektedir.

Sosyal ve Duygusal Özellikleri

- > Zihinsel yetersizliği olan çocukların büyük bir çoğunluğu sosyal ilişkilerde güçlük yaşarlar.
- > Uygun olmayan davranışlar sergilemeleri arkadaş edinme, sosyal kabul ve akranları ile etkileşime girme süreçlerinde zorluk yaşamalarına neden olabilmektedir.
- > Sosyal ipuçlarını kavrama sorunu yaşarlar ve diğer öğrencilerin davranışlarını yanlış yorumlayabilirler.
- > Sosyal ilişkilerinde grup içinde daima başkalarına bağımlı olmayı tercih ederler.
- > Liderlik sorumluluğunu almaktan çekinirler.
- > Kendi kendilerine bir işi başlatma ve devam ettirmede zorlanırlar.
- > Oyun, sınıf ve toplum kurallarına uymakta zorluk yaşarlar.
- > Çevrelerindeki bireylerin istek ve beklentilerine uygun yanıt vermede güçlük yaşarlar.
- > Duygu ve düşüncelerini açık ve bağımsız olarak ifade etmede zorluk çekerler.
- > Yeni durumlara uyum sağlamada güçlük çekerler.

Zihinsel yetersizliği olan çocukların sınıf ortamında akademik, dil, davranışsal ve sosyal açıdan başarılı olmalarında, normal gelişim gösteren akranlarının kendilerine karşı olumlu tutum içerisinde olmalarının ve onlarla sosyal etkileşime girmelerinin etkisi son derece büyüktür.

Dil ve Konuşma Özellikleri

> Zihinsel yetersizliği olan çocuklar (yetersizliğin derecesine bağlı olarak) dili anlamada güçlük yaşamaktadırlar.

> Dil gelişimlerinde gecikme, telaffuz ve konuşmalarında akıcılık sorunları normal gelişim gösteren akranlarından daha fazladır.

> Alıcı ve ifade edici dil becerileri sınırlıdır.

> Karşılıklı konuşma becerilerinde konuşmayı başlatmada güçlük yaşarlar.

> Yönergeleri takip etme ve yönerge vermede sınırlılık yaşarlar.

> Belirli bir konu çerçevesinde bir diyalogu sürdürmede ya da bir hikayeyi anlatmada zorluk yaşarlar.

> Konuşmada sıra alma, ne zaman konuşması gerektiğini ve ne zaman susması gerektiğini yordama, konuşma içeriğinin seçimi gibi dile ilişkin işlevsel becerilerde sorunlar yaşarlar.

> Gecikmiş konuşma, ses üretimi bozukluğu, kekemelik ve artikülasyon (ses ekleme-düşürme, hece ekleme-düşürme gibi) bozukluğu yaşarlar.

Zihinsel yetersizliği olan çocukların dil ve kavram gelişimlerini desteklemede **“somutlaştırmalara”** yer vermek önemlidir. Örneğın, öğretmenin yeni bir kavramı nesnelere, maketler, modeller ya da resimli kartlarla anlatması zihinsel yetersizliği olan öğrencinin o kavramı öğrenmesini kolaylaştıracaktır.

Fiziksel ve Sağlık Özellikleri

Zihinsel yetersizliği olan çocukların yaklaşık yarısının psiko-motor gelişimleri akranlarına göre belirgin derecede geridir.

Denge, hareket, el-göz koordinasyonunu sağlamada ve ritmik hareketlere uymada güçlük yaşarlar.

Kaba ve ince motor becerilerde güçlükler yaşarlar. Bu durum kavrama, makas kullanma, kalem-kaşık-çatal kullanma, düğüme ya da fermuar kullanarak giyinme-soyunma, küçük blok parçalarını birleştirme gibi ince motor becerilerin kazanılmasında gecikmelere neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra, yürüme, tırmanma, koşma, atlama, zıplama, sıçrama, atma, yakalama, havada olan bir şeye vurma, hareket eden bir şeye vurma gibi kaba motor becerilerde yetersizlikler olabilmektedir.

Normal gelişim gösteren çocuklara göre daha fazla sağlık sorunları yaşamakta ve daha sık hastalanmaktadırlar.

Beslenme, yutma, mide ve bağırsaklarla ilgili sorunlar yaşayabilirler.

Kemiklerde ve eklemlerde sorunlar olabilir. Zayıf kas tonusu görülebilir.

Görme ve/veya işitme sorunları olabilir.

Epilepsi hastalığı eşlik edebilir.

Tiroid bozuklukları görülebilir.

Solunum yolları, kulak ve akciğer rahatsızlıkları olabilir.

Zihinsel yetersizliği olan çocukların fiziksel görünüşleri ve sağlık durumları, yetersizliğin derecesine göre değişmektedir.